

MAKTABDA IQTIDORLI O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING SAMARALI PSIXOLOGIK USULLARI

Karimovna Sora To'xtayeva

Qiziltepa tumani 10-maktab psixologi

ANNOTASIYA

Mazkur maqolada maktabda iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashning samarali psixologik usullari yoritilgan. Iqtidorli o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari, ularning qobiliyatini rivojlantirish omillari hamda individual yondashuvning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, psixologik qo‘llab-quvvatlash va zamonaviy pedagogik metodlarning o‘rni haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Iqtidorli o‘quvchi, qobiliyat, psixologik yondashuv, motivatsiya, ijodkorlik, individual yondashuv, psixologik yordam, ta’lim jarayoni, intellektual rivojlanish, iste’dod.

KIRISH

Bugungi kunda iqtidorli o‘quvchilarni aniqlash va ularning qobiliyatini rivojlantirish ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Iqtidorli o‘quvchilar yuqori intellektual salohiyat, tez fikrlash, kuchli xotira va ijodiy yondashuv kabi xususiyatlari bilan boshqa tengdoshlaridan ajralib turadi. Shu sababli ular bilan ishlashda maxsus psixologik va pedagogik yondashuv zarur bo‘ladi.

Iqtidorli o‘quvchilar ko‘pincha yangilikka intiluvchan, mustaqil fikrlovchi va izlanishga moyil bo‘ladi. Biroq ayrim hollarda ular o‘z tengdoshlari bilan muloqotda qiyinchilikka duch kelishi yoki hissiy jihatdan sezgir bo‘lishi mumkin. Shu sababli maktab psixologi va o‘qituvchilarning qo‘llab-quvvatlashi muhim ahamiyatga ega.

Iqtidorli o‘quvchilarni aniqlashda psixologik diagnostika muhim o‘rin tutadi. Testlar, kuzatuvlar, suhbatlar va ijodiy topshiriqlar orqali o‘quvchining qobiliyati va qiziqishlari aniqlanadi. Olingan natijalar asosida individual rivojlantiruvchi dasturlar tuziladi. Individual yondashuv iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashning asosiy tamoyillaridan biridir. Har bir o‘quvchining qiziqishi, iste’dodi va psixologik xususiyatlari inobatga olinishi kerak. Murakkab va ijodiy topshiriqlar berish o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Motivatsiyani oshirish ham muhim omillardan biridir. O‘quvchining yutuqlarini rag‘batlantirish, uning qobiliyatiga ishonch bildirish va muvaffaqiyatlarini e’tirof etish o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi. Bu esa yanada katta natijalarga erishishga undaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda samarali vosita hisoblanadi. Interaktiv metodlar, loyiha ishlari, ilmiy izlanishlar va

innovatsion texnologiyalar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Psixologik treninglar va rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar ham katta ahamiyatga ega. Bunday mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarda muloqot ko‘nikmalari, stressga bardoshlilik va emotsional barqarorlik shakllantiriladi.

Oila va maktab hamkorligi iqtidorli bolalarni rivojlantirishda muhim omildir. Ota-onalar farzandining qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlashi, uning bilim olishiga qulay sharoit yaratishi kerak. O‘qituvchi va psixolog bilan hamkorlik esa rivojlanish jarayonining samaradorligini oshiradi. Shuningdek, fan olimpiadalari, tanlovlar va to‘garaklarga jalb qilish iqtidorli o‘quvchilarning imkoniyatlarini kengaytiradi. Bunday faoliyatlar ularning iste’dodini yuzaga chiqarishga va o‘z ustida ishlashiga yordam beradi. Ta’lim tizimida psixologik xizmatning tashkil etilishi tarbiyalanuvchi, o‘quvchining individual-psixologik xususiyatlarini o‘rganish asosida uning shaxsi har tomonlama kamol topishi, xam ma’naviy, xam aqliy rivojlanishi, o‘zligini anglashi va qobiliyatlarini namoyon etishi uchun tegishli ta’lim-tarbiyaviy hamda ma’naviy-ruhiy sharoitlar yaratishni nazarda tutadi.

Ma’lumki, keyingi yillarda ta’limni isloh qilishda, milliy mustaqillik prinsiplari va xalqning boy intellektual merosi, umumbashariy qadriyatlarning ustivorligi asosida ta’limning barcha darajalari va bo‘g‘inlarida ta’lim oluvchilarning ma’naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish; ta’lim olishda, shuningdek, bolalar va yoshlarni ma’naviy axloqiy intellektual va jismoniy jihatdan tarbiyalashda jamoat tashkilotlari mahallalar, xayriya va xalqaro fondlarning rolini kuchaytirish yuzasidan chora tadbirlar ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish ishlari jadal suratlar bilan olib borildi.

Bugungi kunda olib borilayotgan ijodiy intellektual salohiyatni rivojlantirishga oid barcha ishlarning sifat samaradorligi talab darajasida emas. Jamiyat va davlat oldidagi talablardan kelib chiqib, yoshlarni ta’lim jarayonida intellektual ijodiy salohiyatni rivojlantirish ishlarini muvaffaqiyatli olib borish zarur. Bu esa tarbiya jarayoniga psixologik-pedagogik texnologiyalarni qo‘llashni, zamon talabi darajasida mutlaqo yangi tarbiya tizimini yaratishni talab qiladi. Har bir o‘quvchiga, uning shaxsiy xususiyatidan kelib chiqib, uning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirish maqsadida ta’lim-tarbiya jarayoniga biror psixologik yoki pedagogik uslubni qo‘llash murakkab jarayondir. Lekin bu davr talabidir.

Muayyan takomillashgan pedagogik yoki psixologik uslubni qo‘llash, uni mantiqiy-nazariy jihatdan to‘liq anglab olish va amaliyotga qo‘llashgacha bo‘lgan murakkab jarayonga qaraganda – jarayonning o‘zini loyihalashtirish eng qulay va samarador uslubdir. Ya’ni har bir o‘quvchiga individual yondoshish kerak. Agar bola barcha vazifalarni osonlik bilan bajarsa, unda mantiqiy tafakkur, kuzatuvchanlik, mustahkam xotira, barcha narsalarga qiziquvchanlik, o‘z fikrini tushuntira olish, matematik amallarni bajara olishi, dunyoqarashining kengligi - bularning barchasi

unda bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanganligi va kattalar tomonidan etarli darajada e'tibor berish kerakligini talab etadi.

Iqtidorli bola quyidagi xususiyatlarni ham o'zida mujassam etadi: ijodiy, original fikrga ega; yumor, hazilni tushunadi; biror narsani bilishga nisbatan cheksiz intilish va qiziquvchanlik; boy tasavvurga ega (ijodiy, tasviriy, musiqiy faoliyatda namoyon bo'ladi); ko'p hollarda o'z tengdoshlaridan mustaqilligi bilan ajralib turadi, kattalar bilan muloqotga intiladi. Ba'zida esa ota-onalarni farzandlarining o'z tengdoshlariga o'xshamasligi, boladagi o'ta qiziquvchanlik, bilishga katta ishtiyoq xavotirga soladi. Bolaning xatti-harakatlari qat'iy va noan'anaviy bo'lsa, masalan Nimaga? Nima uchun? kabi savollarni ko'p bersa ba'zida ota-onalar bu savollarga javob berishga qiynalsalar, ular bolalarga tanbeh berishlari, va hattoki, uni jazolashlari mumkin. Bunday holatlarda ota-onalar boladagi ijodiy imkoniyatlarni rivojlantirish o'rniga uni so'ndiradilar.

Iqtidorli bolalarning ota-onalari bilan suhbatlashganda ularning farzandlarining barcha sohalarida birinchi bo'lishi kabi hohishlarining guvohi bo'lish mumkin. Masalan, ona - mening farzandim qobiliyatli bo'lsa -yu, nima uchun o'qishni hohlamaydi? degan savolni berishi mumkin. Ba'zida shunday holatlar bo'ladi, ota-onalar bolani haddan tashqari biror bir mashg'ulot bilan shug'ullanishga majbur qilishlari, bolada ana shu faoliyatga nisbatan nafratni uyg'otishi mumkin. Agar biror muddat vaqt o'tsa, bolaning o'zi bunga qiziqishi, chunki ayni vaqtda bolani boshqa mashg'ulotlar ko'proq qiziqtirishi mumkin.

Iqtidorli bolaning o'quv faoliyatdagi yutuqlari uning erta yoshdan o'qishga bo'lgan intilishida namoyon bo'ladi. Ba'zida bolalar 3-4 yoshida, kattalarning yordamisiz mustaqil ravishda o'qiy boshlaydi. Bola kitoblarni tomosha qilishi, rasmlar asosida hikoya tuzishi, harflarni yozishi, kattalar o'qiyotganda uzoq vaqt sabr bilan tinglashi, o'z yoshiga mos bo'lmagan matematik amallarga qiziqishi, matematik belgi va ishoralarni tushunib eslab qolishi, ba'zida tabiatga, tabiiy fanlarga qiziqishini ham namoyon qilishi, turli predmetlarning kelib chiqishi va ularning vazifasi haqida savollar berishi mumkin. Badiiy faoliyat sohasida bola o'zini ertaroq namoyon etadi: erta rasm chizishni boshlaydi, ko'p vaqtini, masalan plastilindan turli narsalarni yasashga ajratadi, bunda o'zining mohirligini namoyiy etish orqali, ranglar, kompozitsiyalarni to'g'ri tanlay oladi. Shuningdek, musiqaga ham erta qiziqish paydo bo'ladi, musiqiy tovushlarni ajrata oladi.

Harakatlantiruvchi sohadagi iqtidor bolada turli harakatlarni bajarish, ya'ni yugurish, sakrash turli akrobatik mashqlarni bajarish, muvozanatni saqlay olishda namoyon bo'ladi. Bola turli yoki bitta sohada iqtidorli bo'lishiga qaramay, mana shu tabiat tomonidan berilgan qobiliyatni o'z vaqtida aniqlab, uning rivojlanishiga yordam berishimiz kerak.

Yoshlarni intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirishda tarbiyaning ahamiyati muhim rol o‘ynaydi. Intellektual ijodiy salohiyatni oshirish uchun tarbiya jarayonining mohiyati shu jarayon uchun xarakterli bo‘lgan va muayyan qonuniyatlarda namoyon bo‘ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi. Yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirish jarayonida o‘quvchilarda jamiyatga naf keltiradigan, shaxsga qo‘yiladigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va ko‘nikma hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o‘quvchining ongiga, dunyo qarashi va irodasiga tizimli, muntazam ta’sir etib boriladi. Ijodiy salohiyatni rivojlantirish jarayonida bulardan birortasi e’tibordan chetda qolsa, ko‘zlangan maqsadga erishish qiyinlashadi. Mana shu psixologik jihatlarni e’tiborga olingandagina yoshlarning intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirib uni rivojlantrishga imkon yaratiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktabda iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash alohida psixologik va pedagogik yondashuvni talab qiladi. Individual yondashuv, motivatsiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash va zamonaviy ta’lim metodlari iqtidorli o‘quvchilarning salohiyatini to‘liq namoyon etishga xizmat qiladi. Oila, maktab va psixologning hamkorligi esa ularning barkamol shaxs bo‘lib shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Богоявленская Д.Б., Богоявленская М.Е., Одаренность: природа и диагностика. М. ЦНПРО, 2013
2. Davletshin M.G. va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. -T.:O‘qituvchi, 1997.
3. Do`stmuhamedova SH.A.,Nishanova Z.T. va boshqalar.Yosh davrlari va pedagogik psixologiya – Toshkent:” O`qituvchi”, 2013
3. Nishonova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlash. – Toshkent: Fan.- 2003
4. Ушаков Д. В. Психология интеллекта и одаренности»: Институт психологии РАН; Москва; 2011
5. Ziyo.net